

(Buurt)voedselbossen Noord-Brabant

Handboek voor beleidsvorming

Inhoudsopgave

Inleiding	2
1. Definitie.....	3
1.1 Buurtvoedselbos is een beleavingsvoedselbos.....	3
2. Beleidskaders	5
2.1 SDG's	5
2.2 Omgevingswet en omgevingsvisie.....	6
2.3 Bossenstrategie.....	7
2.4 Juridische inbedding	7
2.5 Bommennorm.....	8
3. Rol van de gemeente	9
3.1 Fasering in het opzetten van een voedselbos.....	9
3.2 Gemeentelijke participatieladder.....	10
3.3 Subsidies	12
3.4 Verschillende domeinen	12
3.5 Rol van de ambtenaar	13
3.6 Pionieren	14
4. Organisatorische kenmerken.....	15
4.1 Scheiding tussen beheer en eigendom	15
5. Risico's en maatregelen	17
5.1 Vaste criteria.....	18
6. Goede voorbeelden	19
6.1 (B)oorBurgerBos (gemeente Drimmelen)	19
6.2 Voedselbos Waspik (gemeente Waalwijk)	20
7. Conclusie en adviezen	21

Inleiding

Buurtvoedselbossen worden op steeds meer plaatsen gerealiseerd, in allerlei gedaantes en in allerlei juridische vormen van grondbezit en beheer.

De meeste ervaringen met buurtvoedselbossen zijn zeer positief. Buurtvoedselbossen vergroenen en verbinden de wijk. Mensen komen er graag en er ontstaan vaak als vanzelf allerlei activiteiten in en rondom het voedselbos. Het is echt een aanwinst voor de buurt. Mensen die in de buurt van een buurtvoedselbos wonen komen vaker buiten en zijn meer betrokken bij elkaar. Kinderen leren er over de natuur en over gezond voedsel en mensen worden gestimuleerd om gezonder te eten en te leven. Het is een hele leuke manier om de gezondheid van de leefomgeving en de personen die er wonen te verbeteren.

De provincie Noord-Brabant onderschrijft het belang van (buurt)voedselbossen voor zowel natuur en mens en gaf opdracht voor de ontwikkeling van een workshop voor beleidsvorming op dit onderwerp. Dit handboek is een uitwerking van de informatie die gedeeld is tijdens deze workshop voor ambtenaren.

Dit handboek is bedoeld om gemeenten te helpen bij de ontwikkeling van beleid rondom buurtvoedselbossen en de uitvoering daarvan. Het geeft goede voorbeelden en handvatten om buurtvoedselbossen in de eigen gemeente te stimuleren.

Leeswijzer

Dit handboek begint met een korte definitie van een buurtvoedselbos. Daarna kijken we naar het meest relevante beleidskader en de beleidsdoelen waar buurtvoedselbossen een bijdrage aan kunnen leveren. Vervolgens kijken we naar de rol van de gemeente bij het opzetten en beheren van voedselbossen en de rol van de ambtenaar daarin. Hierbij komen verschillende kenmerken van buurtvoedselbossen en keuzemogelijkheden in de organisatievorm aan bod, met ook een overzicht van de risico's en de mogelijke maatregelen.

Tot slot geven we een aantal goede voorbeelden van buurtvoedselbossen en adviezen om hier in de eigen gemeente mee aan de slag te gaan.

1. Definitie

In dit handboek hanteren we de volgende definitie van een **buurtvoedselbos**:

Een buurtvoedselbos is een voedselbos voor de buurt, zoals de naam al aangeeft. Zoals je ook buurttuinen en buurtmoestuinen hebt.

Voor de definitie van een voedselbos sluiten we aan bij de formele definitie van Rijksdienst voor de Ondernemend Nederland (RVO), ontwikkeld door de Green Deal Voedselbossen.

Een **voedselbos** voldoet volgens deze definitie aan de volgende voorwaarden:

- Het voedselbos bestaat uit **meerdere vegetatielagen** waaronder de kruinlaag;
- Het voedselbos is **minimaal een halve hectare** groot;
- Het voedselbos wordt onderhouden middels **ecologisch (bodem)beheer**;
- Het voedselbos is **gericht op het produceren van voedsel** met eventueel een mogelijkheid om de voedselproductie te combineren met educatieve en maatschappelijke functies.

Voldoet een buurtinitiatief niet aan deze voedselbosdefinitie, dan kan zo'n initiatief zeker nog waardevol zijn. Maar dan spreek je bijvoorbeeld over een buurtmoestuin, een eetbaar park, een plukroute, een Tiny Food Forest etc.

Een voedselbos is een vorm van agroforestry: landbouw met bomen. Andere vormen van agroforestry zijn: bomen in combinatie met akkerbouw en bomen in combinatie met veeteelt.

1.1 Buurtvoedselbos is een beleavingsvoedselbos

Voedselbossen zijn er in allerlei soorten en maten met allerlei verschillende functies en nevenactiviteiten. In het brede spectrum van verschillende soort voedselbossen zijn wel twee archetypes te onderscheiden: de productievoedselbossen versus de beleavingsvoedselbossen.

De **productievoedselbossen** of agrarische voedselbossen worden ook wel voedselbosbouw genoemd. De focus ligt op de productie van voedsel in een ecologisch sterk systeem en is niet ingericht op het ontvangen van bezoekers. Het ontwerp is functioneel, vaak in rijen, zodat het onderhoud en de oogst makkelijk en deels machinaal kan worden gedaan.

De **beleavingsvoedselbossen** worden ook wel romantische voedselbossen genoemd. Deze zijn helemaal ingericht op het ontvangen van bezoekers. Het ontwerp is meer parkachtig met kronkelpaden, zitjes en meestal ook een ontvangstruimte. Er kunnen verschillende activiteiten worden georganiseerd. De verkoop van de oogst is veelal direct aan de bezoekers via zelfoogst of in een voedselboswinkeltje. **Het buurtvoedselbos is een vorm van een beleavingsvoedselbos.** In de praktijk zijn er allerlei soorten voedselbossen die allemaal ecologische meerwaarde hebben en allemaal voedsel opleveren. Je ziet bij alle vormen van voedselbossen mooie

Op de infoplaat hieronder worden zowel de verschillen tussen deze archetypes als de verschillende mogelijkheden bij een beleavingsvoedselbos in beeld gebracht.

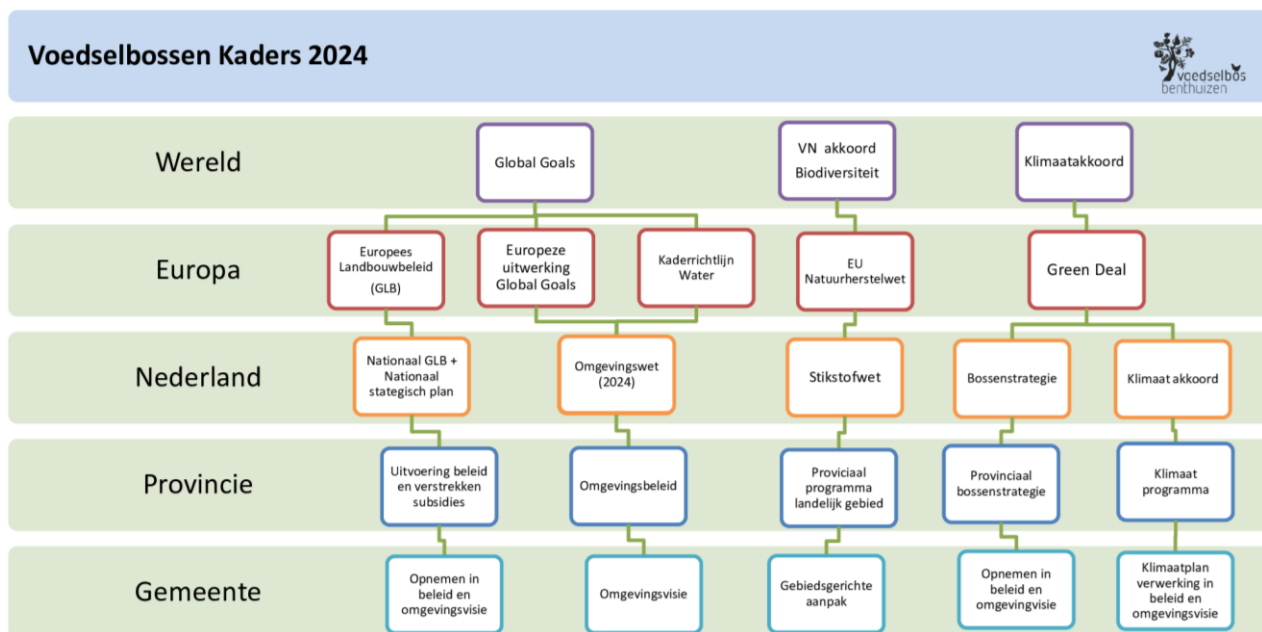

2. Beleidskaders

Voor het ontwikkelen van gemeentelijk beleid voor buurtvoedselbossen is het van belang zicht te hebben op de beleidskaders op provinciaal, nationaal en internationaal niveau. In het onderstaande schema staan de meest relevante beleidskaders voor voedselbossen in het algemeen.

De beleidskaders laten zien waarom voedselbossen belangrijk zijn en wat ze kunnen bijdragen aan de beleidsdoelen van de gemeente. Het geeft inzicht in welke problemen kunnen worden opgelost met voedselbossen en aan welke ambities voedselbossen een bijdrage kunnen leveren. Die informatie is belangrijk voor het bestuurlijk commitment van wethouders en de steun van de gemeenteraad.

Specifiek voor de buurtvoedselbossen zijn de Sustainable Development Goals (SDG's) en de omgevingswet (op lokaal niveau de omgevingsvisie en het omgevingsplan) het belangrijkste.

Figuur 2: Beleidskaders voor Voedselbossen

2.1 SDG's

Voor de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) en de gemeenten zijn de Sustainable Development Goals (SDG's) een belangrijk kader. Ze vormen een belangrijke basis voor de vorming van de omgevingsvisie en de omgevingsplannen. Voor de ontwikkeling van lokaal beleid op buurtvoedselbossen is het nuttig om in kaart te brengen welke bijdrage ze leveren aan het behalen van deze doelen.

Figuur 3a: De 17 SDG's zoals vastgesteld door de VN in 2015 (klik op de afbeelding om naar de webpagina van de Nederlandse overheid over de SDG's te gaan).

Figuur 3b: De 7 SDG's waaraan voedselbossen kunnen bijdragen.

Op de site van VNG is een [handreiking](#) te vinden voor hoe de SDG's in gemeentelijk beleid te verankeren zijn. In figuur 3 wordt een overzicht gegeven van de 17 SDG's en worden de 7 SDG's waar voedselbossen aan kunnen bijdragen uitgediept.

2.2 Omgevingswet en omgevingsvisie

Sinds 1 januari 2024 is de nieuwe omgevingswet van kracht. Bestemmingsplannen heten nu omgevingsplannen en de gemeenten hebben een overstijgende omgevingsvisie.

In de omgevingswet zijn veel verschillende wetten samengevoegd tot één wet. Een belangrijk aspect van de omgevingswet is de aandacht voor burgerparticipatie. In de wet neemt de afstemming met de inwoners van de gemeente een belangrijke plaats in, zowel bij de ontwikkeling van de omgevingsvisie en de omgevingsplannen als bij de uitvoering hiervan. Ook van initiatiefnemers wordt verwacht dat ze hun plannen afstemmen met omwonenden.

Buurtvoedselbossen passen goed bij de nieuwe omgevingswet omdat:

- 1 buurtvoedselbossen bijdragen aan meerdere beleidsdoelen (verschillende domeinen);

- 2 de verbetering van de leefomgeving bij buurtvoedselbossen centraal staat;
- 3 participatie met de omgeving voor buurtvoedselbossen ook noodzakelijk is, zowel in het voortraject als in de uitvoering.

Meerdere gemeenten benoemen voedselbossen in hun omgevingsvisie en een enkele gemeente heeft voedselbossen ook al opgenomen als bestemming voor een bepaald gebied. Bij de meeste gemeenten is dat echter nog niet het geval.

Omdat een voedselbos een erkende landbouwmethode is, is het normaal gesproken het meest logisch om op te starten op een perceel met landbouwbestemming. Dit mag in principe zonder vergunning mits het is toegestaan om er bomen te planten. Soms staat in het omgevingsplan (voorheen bestemmingsplan) dat er geen bomen geplant mogen worden of dat dit alleen mag met een vergunning, bijvoorbeeld vanwege mogelijke archeologische waarden of de bescherming van weidevogelgebied. Ga steeds na of dat belang nog steeds opweegt tegen de toegevoegde waarden van een voedselbos (zie ook de linken naar factsheets onder juridische inbedding).

Voedselbossen en dus ook buurtvoedselbossen kunnen ook gerealiseerd worden op percelen met andere bestemmingen zoals natuur, recreatie of openbaar groen. In die gevallen gaat het bij het voedselbos ook niet alleen om bomen en struiken planten, maar ook om de activiteiten die er georganiseerd gaan worden voor omwonenden.

2.3 Bossenstrategie

De [landelijke bossenstrategie](#) is een mogelijk aanhakingspunt voor voedselbossen. In de bossenstrategie wordt de ambitie van minimaal 25.000 ha agroforestry en 1.000 ha in Nederland genoemd. Het huidige kabinet heeft de bossenstrategie meegenomen in het [regeerprogramma](#) en het onderschrijft de doelstelling voor de landbouw op het gebied van agroforestry en voedselbossen. Het kabinet wil dit onder andere omdat het planten van bomen op agrarische gronden bijdraagt aan koolstofvastlegging en aan alternatieve verdienmodellen voor de landbouw.

Provincies maken op basis van de landelijke bossenstrategie een [provinciale strategie](#) met een doorvertaling naar gemeenten. In de kaart van het [Natuurbeheerplan](#) van de provincie Noord-Brabant kun je de kaartlaag “Ambtiekarta Zoekgebied 11 Bos” aanzetten en bekijken waar de provincie zoekgebied heeft gedefinieerd. De gebieden die door de provincie aangewezen zijn als zoekgebied bos, betreffen locaties die de provincie aangewezen heeft als mogelijke locaties voor de aanleg van de minstens 5.000 ha bos. Deze percelen kunnen op verzoek van een initiatiefnemer worden omgevormd naar of ingericht worden als bos.

2.4 Juridische inbedding

Veel voedselbosinitiatieven komen regels tegen die de realisatie belemmeren. Dat kan soms komen doordat een voedselbos op een bepaalde plaats niet wenselijk is, maar vaak worden initiatiefnemers geconfronteerd met regels die nog niet aangepast zijn aan dit nieuwe fenomeen.

Als gemeente kun je beleid en regelgeving aanpassen om het makkelijker te maken voor toekomstige voedselbosbouwers.

Gemeenten kunnen hierin samen optrekken met de provincie en waterschappen. Over de relevante regelgeving zijn verschillende goede factsheets te vinden op de site van het Agroforestry Netwerk Nederland waarnaar we hier graag verwijzen:

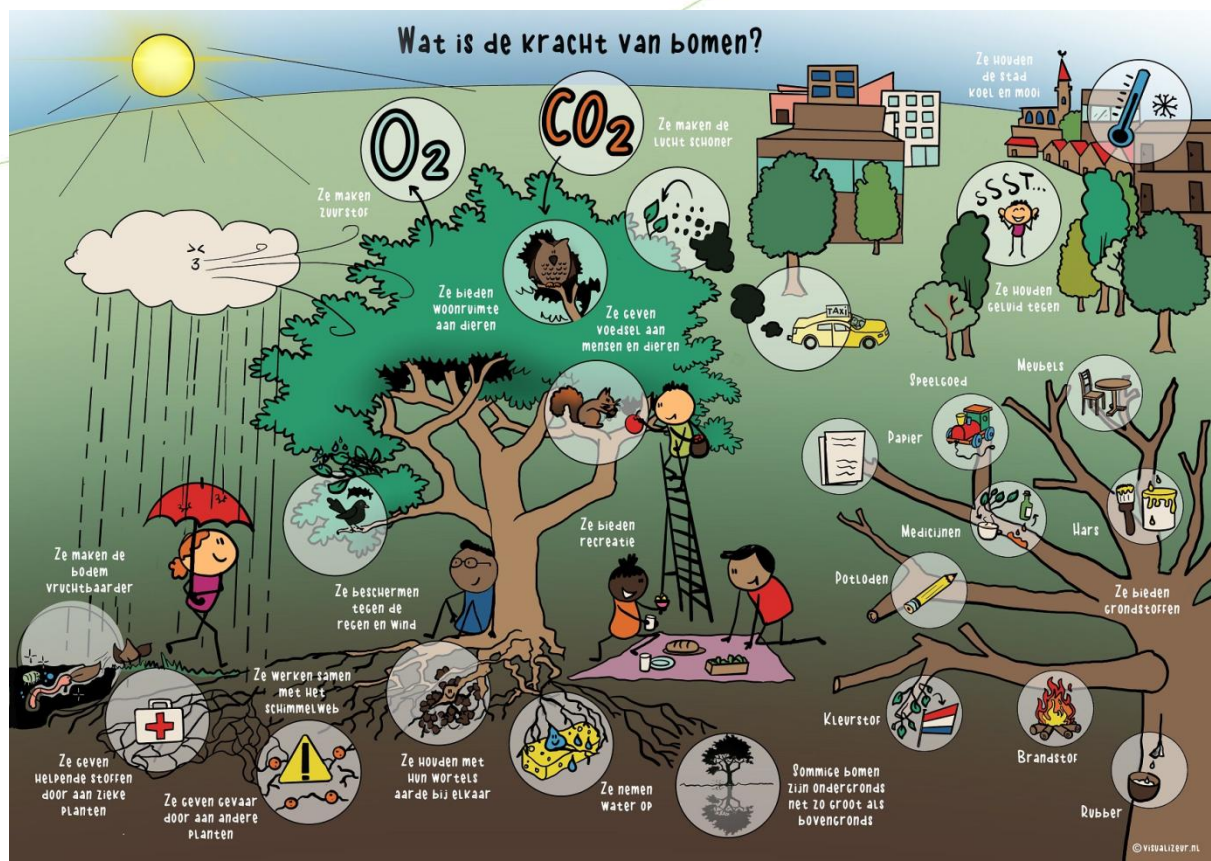
- [Handleiding Boeren en bomen](#)
- [Handleiding en Factsheets over voedselbossen](#)
- [Factsheet over herplantingsplicht](#)

Verder kunnen er restricties zijn over wat er in een bepaald gebied wel of niet mag worden aangeplant. Deze regels staan op de website van de Nederlandse Voedsel- en Warenautoriteit (NVWA); links naar relevante informatie vind je ook bij de [maatregelen die genomen kunnen worden om risico's](#) af te dichten.

2.5 Bomennorm

Veel gemeenten werken met de landelijke bomennorm van het Norminstituut Bomen. Deze norm maakt duidelijk dat bomen belangrijk zijn en veel toevoegen aan de leefomgeving, zoals geïllustreerd in onderstaande plaat.

Het is evident dat (buurt)voedselbossen bij kunnen dragen aan het behalen van de gewenste bomennorm in een gemeente. Meer informatie over de norm is te vinden op deze website: [Landelijke Bomennorm – Norminstituut Bomen](#)

Figuur 4: Het nut van bomen (Visualizeur)

3. Rol van de gemeente

De gemeente en daarbij de gemeenteambtenaren hebben een cruciale rol bij de realisatie van buurtvoedselbossen. Die rol kan op verschillende manieren worden ingevuld en de gekozen rol bepaalt in sterke mate of het buurtvoedselbos überhaupt gerealiseerd kan worden en of het succesvol is.

In dit hoofdstuk bespreken we de fasering in het opstarten van een buurtvoedselbos, de gemeentelijke participatieladder, de verschillende domeinen en de houding van de ambtenaar.

3.1 Fasering in het opzetten van een voedselbos

In de opstart en realisatie van een (buurt)voedselbos zijn er zoals bij ieder project verschillende fases te onderscheiden. De onderstaande illustratie geeft de vijf fases in de ontwikkeling van een voedselbos weer.

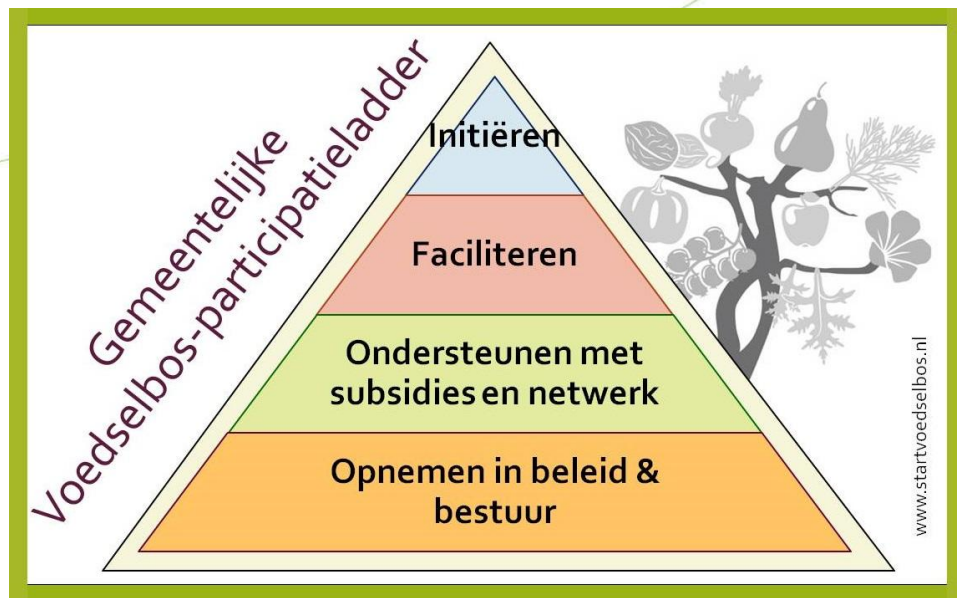
Figuur 5: De vijf fases in de ontwikkeling van een voedselbos.

In de **oriëntatiefase** worden de mogelijkheden verkend. In deze fase wordt onderzocht of het juridisch, organisatorisch en financieel haalbaar is en of er voldoende draagvlak en draagkracht in de buurt is (haalbaarheidsonderzoek). Als de realisatie mogelijk lijkt, wordt in de **planfase** een plan gemaakt voor de realisatie met daarin ook een plan voor het beheer en de exploitatie. Uit het plan vloeit een programma van eisen voort dat als basis kan dienen voor het ontwerp, dat gemaakt wordt in de **ontwerpfase**. Als het plan en het ontwerp klaar zijn kan na besluitvorming en financiering de **realisatiefase** beginnen: de aanplant van de bomen en struiken. En daarna start de **exploitatie- en beheerfase**.

De rol van de gemeenten en de mate van betrokkenheid kan per fase verschillen. De rollen zijn in schema gebracht in de volgende paragraaf.

3.2 Gemeentelijke participatieladder

De gemeente heeft altijd een rol bij het opstarten van een buurtvoedselbos. De mate van betrokkenheid kan per gemeente, per initiatief en ook per fase verschillen. Deze betrokkenheid kan variëren van het opnemen in beleid (de minimale basis) tot het zelf initiëren van een buurtvoedselbos. In het onderstaande figuur wordt de gemeentelijke participatieladder voor buurtvoedselbossen schematisch weergegeven.

Figuur 6: De gemeentelijke voedselbosparticipatieladder.

Het minimale dat de gemeente kan doen, is het **opnemen van buurtvoedselbossen in het beleid** (zie het [hoofdstuk over de verschillende beleidskaders](#) die met voedselbossen te maken hebben) zodat initiatiefnemers niet voor een dichte deur komen te staan. Daarbij is het van belang om te zorgen voor een vast contactpersoon (accountmanager), waarvan de rest van de gemeente ook op de hoogte is. Op die manier komen vragen over voedselbossen op de juiste plek binnen de gemeente terecht.

Bij het **ondersteunen** kun je denken aan de begeleiding van initiatiefnemers, het verstrekken van subsidies of het ondersteunen met het opbouwen van een netwerk. Dit is vaak erg belangrijk voor initiatiefnemers om kennis en ervaring op te doen. Je kunt ze dan ook ondersteunen door ze bijvoorbeeld te verwijzen naar de juiste personen, netwerken of andere organisaties en/of websites.

Het **faciliteren** gaat een stapje verder, bijvoorbeeld door het beschikbaar stellen van grond en of middelen. Daarbij kan een gemeente ook optreden als grondbemiddelaar door mensen die grond zoeken en mensen die grond beschikbaar hebben bij elkaar te brengen. Zo is er bij de provincie Noord-Brabant bijvoorbeeld een bossenmakelaar die deze rol op zich neemt.

Eventueel kan een gemeente ook **zelf initiatief nemen** voor het opstarten van een voedselbos en daar burgers bij zoeken. Dat is de meest vergaande betrokkenheid en zal voor een groot deel van de gemeentes en de meeste initiatieven een brug te ver zijn.

Welke rol de gemeente ook pakt, het is van belang om te zorgen dat het eigenaarschap van het initiatief en de bijbehorende verantwoordelijkheid bij de initiatiefnemers blijft (tenzij het initiatief bij de gemeente ligt natuurlijk).

3.3 Subsidies

De gemeente kan zelf subsidies verstrekken en/of initiatiefnemers attenderen op subsidiemogelijkheden elders. Omdat bij een voedselbos verschillende werkvelden bij elkaar komen, kan in een breed spectrum naar subsidiemogelijkheden worden gezocht. Figuur 7 op de volgende pagina laat zien dat buurtvoedselbossen kunnen kijken naar subsidies voor bijvoorbeeld landbouw, natuur, biodiversiteit, educatie, recreatie en sociale samenhang. Dit kunnen subsidies zijn van overheden en bijdragen van fondsen. De verschillende subsidiemogelijkheden bieden kansen maar dit maakt soms ook dat initiatiefnemers het overzicht verliezen. Het kan nuttig zijn om hier begeleiding in te bieden.

De provincie Noord-Brabant heeft [een folder met groene regelingen](#) uitgebracht waarin een overzicht gegeven wordt van de financiële regelingen voor natuur en landschap in het buitengebied van Brabant. Ook heeft de provincie [een fondsenboekje](#) gepubliceerd met een overzicht van subsidies en fondsen voor groene burgerinitiatieven. Naast provinciale regelingen bevat dit overzicht vooral ook informatie over subsidies en fondsen van derden, met links naar relevante webpagina's en informatie

Naast de mogelijkheid om subsidies aan te vragen kan het ook interessant zijn om een **crowdfunding** te starten. Het voordeel hiervan is dat het tevens werkt aan bekendheid en betrokkenheid van een breder publiek. De provincie ondersteunt crowdfunding via [Brabanders voor Natuur](#).

3.4 Verschillende domeinen

Buurtvoedselbossen kunnen veel verschillende functies vervullen en overstijgen daarmee de verschillende beleidsdomeinen. In de onderstaande figuur zijn de diverse mogelijke functies van natuurinclusieve landbouw in beeld gebracht. In voedselbossen komen landbouw en natuur sowieso samen. In buurtvoedselbossen komen daar ook nog recreatieve, sociaal-maatschappelijke en educatieve elementen bij. Een buurtvoedselbos kan een sterke impuls geven aan het vergroenen van de leefomgeving, de sociale cohesie in een wijk en de gezondheid van de inwoners.

Figuur 7: Schematisch beeld van de diverse functies van natuurinclusieve landbouw.

Het is voor gemeenten soms lastig om te beslissen bij welk domein een buurtvoedselbos moet worden ondergebracht. Gemeenten maken daar verschillende keuzes in. De ene gemeente brengt het onder het fysieke domein, de andere onder het sociale domein of onder klimaatadaptatie. In alle gevallen zijn dwarsverbanden nodig met andere domeinen. Een buurtvoedselbos past vanzelfsprekend goed in een domeinoverstijgend, integraal beleid op het gebied van bijvoorbeeld gezonde leefomgeving.

3.5 Rol van de ambtenaar

De rol van de ambtenaar als vertegenwoordiger van de gemeente is een grote succesbepalende factor. Belangrijkste aspecten hierbij zijn:

- Initiatiefnemers weten waar ze vragen kunnen stellen en worden goed doorverwezen als ze de vraag ergens anders stellen. Intern moeten dus goede afspraken gemaakt zijn over welke portefeuille voedselbossen tot zich neemt en wie hier verantwoordelijkheid voor heeft.
- Een vast contactpersoon voor initiatiefnemers (accountmanagement).
- Kennis over voedselbossen bij de juiste ambtenaren.
- Kennis over subsidiemogelijkheden (of waar informatie te vinden is).
- Kennis over burgerparticipatie.
- De mate waarin de ambtenaar in staat is om juridische en bestuurlijk steun te organiseren voor het initiatief.
- Houding van de ambtenaar.

De ambtenaar kan de initiatiefnemers naar verschillende websites verwijzen waar zij meer informatie kunnen vinden. Zoals:

- [Kennisbank voedselbossen – Brabantse Milieufederatie](#)
- [Netwerk Voedselbosbouw – inspirerende voedselbossen geven tips en cursussen](#)
- [Voedsel uit het Bos](#)
- [Home – Stichting Voedselbosbouw](#)

De **houding van de ambtenaar** blijkt een belangrijke factor. Het faciliteren van voedselbosinitiatieven vereist een zekere mate van welwillendheid en ruimdenkendheid bij de ambtenaar om het initiatief te ondersteunen en initiatiefnemers tegemoet te komen door mee te denken over hoe – en onder welke voorwaarden – het voedselbos binnen de gemeentestrategie kan passen. In een notendop zijn voedselbossen gebaat bij een ambtenaar die als standaardreactie heeft ‘ja, mits’, in plaats van ‘nee, want’.

Hierbij moet de ambtenaar met een paar specifieke punten rekening houden. Veel voedselbossen zijn burgerinitiatieven en worden opgezet door idealistische burgers die weinig ervaring hebben met een gemeente en/of als ondernemer. Daarom is het belangrijk het hele proces met deze burgers te doorlopen en expliciet te benoemen wat er van hen wordt verwacht. Dit vereist een zekere mate van **geduld**.

Daarnaast passen voedselbossen vaak niet één-op-één binnen bestaande projecten of natuurdoeltypes, maar kunnen hier wel een waardevolle aanvulling op zijn. Het is belangrijk om mee te denken met een initiatief en te kijken of het initiatief gekoppeld kan worden aan

bestaande projecten, zoals de nationale bossenstrategie, sociale cohesie of biodiversiteit. Dit vereist een zekere mate van **ruimdenkendheid en creativiteit**.

Zoals eerder genoemd passen voedselbossen vaak niet één-op-één binnen een portefeuille, dus **interne communicatie** binnen de gemeente is van groot belang. Hoewel voedselbosinitiatieven bij een gemeente vaak binnenkomen via het fysiek domein, kunnen veel aspecten van zo'n initiatief wellicht beter onder het sociaal domein geschaard worden (bijv. sociaal welzijn van buurtbewoners). Indien capaciteit binnen het fysiek domein bijvoorbeeld een beperkende factor is, kan een samenwerking met een collega vanuit het sociaal domein een oplossing bieden.

Voedselbossen zijn dus gebaat bij een **communicatieve ambtenaar**, die de initiatiefnemer goed informeert over de (on)mogelijkheden en hen op de hoogte houdt van de status van aanvragen. Tegelijkertijd is een proactieve ambtenaar van belang en zet de ambtenaar zich in om interne steun, van bijvoorbeeld collega-ambtenaren en wethouders, voor het initiatief te genereren.

3.6 Pionieren

Voedselbossen vormen een vrij nieuw fenomeen in Nederland. De beweging zit in de pioniersfase. We weten dat voedselbossen, groot en klein, een grote potentie hebben. Het is nog zoeken hoe we deze potentie het beste tot bloei kunnen laten komen. Dit betekent niet alleen pionieren voor de voedselbosbouwers, maar net zo goed voor de gemeente en de ambtenaren. Ook daar wordt een **pioniersmentaliteit** gevraagd. Veelal zullen nieuwe wegen verkend moeten worden waardoor nieuwe mogelijkheden benut kunnen worden. Als het eerste initiatief binnen een gemeente eenmaal goed gaat, wordt het voor de volgende voedselbosbouwer makkelijker om op te starten.

Al het bovenstaande maakt ook duidelijk dat ambtenaren **tijd en ruimte** moeten hebben **om te pionieren**. Ook dat is een belangrijke succesfactor.

4. Organisatorische kenmerken

Elk voedselbos en ook elk buurtvoedselbos is uniek. We geven hier een aantal kenmerken geven die typerend voor de organisatie van buurtvoedselbossen zijn.

4.1 Scheiding tussen beheer en eigendom

Bij een buurtvoedselbos is (meestal) een scheiding tussen:

Beheer

Het beheer wordt uitgevoerd door vrijwilligers uit de buurt. Deze vrijwilligers hebben een juridische entiteit, vaak een stichting of vereniging, of vallen als een werkgroep onder een reeds bestaande organisatie (dit kan bijvoorbeeld een agrarische natuurvereniging of natuurwerkgroep zijn). De groep vrijwilligers kan wel besluiten om bepaalde activiteiten door betaalde vrijwilligers of een zzp'er uit te laten voeren.

Het beheer wordt gefinancierd door subsidies of inkomsten uit de verkoop van geoogste producten of uit activiteiten zoals het verzorgen van rondleidingen.

Belangrijk hierin is dat **de groep vrijwilligers samen de lijnen uitzet**. Er is niet één persoon die als een eigenaar bepaalt.

Eigenaarschap van de grond

De eigenaar van de grond kan een overheidsorgaan zijn, zoals de gemeente, de provincie of het waterschap. Maar het kan ook de vrijwilligersgroep zijn die het beheer uitvoert. Een stichting die het beheer met vrijwilligers verzorgt, kan bijvoorbeeld via crowdfunding, legaten en fondsenwerving voldoende middelen verkrijgen om de grond aan te kopen. Ook zijn er voorbeelden waarbij een vermogende ondernemer of een initiatiefnemer met bestaand familiekapitaal de grond koopt en het aan een buurtvoedselbosinitiatief doneert.

Gebruiksovereenkomst

Tussen de beheerder en de eigenaar wordt een gebruiksovereenkomst afgesloten om de continuïteit te waarborgen. Belangrijk daarbij is:

- **De duur van de overeenkomst:** een voedselbos leg je aan voor meerdere jaren. Het is daarom nodig dat de duur van de overeenkomst ook een langere periode beslaat (**een minimum van 25 jaar is optimaal**);
- Afspraken over hoe de overeenkomst verlengd of beëindigd wordt;

- Afspraken over de hoogte van de gebruikersvergoeding;
- Beheervoorwaarden.

Publiek toegankelijk

De grond van een buurtvoedselbos is meestal publiek toegankelijk, zeker als de grondeigenaar een overheidsorgaan is. Wel is het mogelijk om hier bepaalde voorwaarden aan te hangen. Zo kan het terrein bijvoorbeeld wel met een hek zijn afgesloten om vandalisme te voorkomen. Deze voorwaarden komen uiteraard tot stand in samenspraak tussen de beheerders en de grondeigenaar.

5. Risico's en maatregelen

Bij het opstarten en beheren van een buurtvoedselbos kan van alles misgaan. Het is niet mogelijk om alle toekomstige problemen te voorspellen maar het is wel goed om van tevoren de risico's zoveel mogelijk in kaart te brengen. Dit vindt uiteraard plaats in afstemming met de initiatiefnemers en met de input van omwonenden en andere buurtgenoten. Het proces en de mate van participatie bepalen hierin mede het succes.

Voor elk initiatief zal een apart haalbaarheidsonderzoek gedaan moeten worden met daarin een inventarisatie van de risico's en de maatregelen die daarbij horen. In het algemeen kunnen we hier een aantal risico's noemen die regelmatig worden genoemd.

Risico	Maatregel (genomen door gemeente of initiatiefnemer)
Te kleine initiatiefgroep	Je kunt als gemeente een minimum stellen aan het aantal mensen dat betrokken is bij het initiatief. Dit aantal is afhankelijk van factoren als het soort initiatief en de grootte van het perceel.
Weerstand van de omwonenden	Je kunt samen met de initiatiefnemers kijken hoe de omwonenden geïnformeerd worden en hoe hun zorgen kunnen worden weggenomen. Ze kunnen bijvoorbeeld een bewonersavond organiseren.
Angst voor verwildering of ongedierte	Communicatie over het belang van biodiversiteit in combinatie met achtervang door de gemeente indien ingrijpen nodig is.
Onduidelijkheid over juridische en financiële verantwoordelijkheden	Je kunt de initiatiefnemers vragen om een stichting op te richten zodat er een rechtspersoon is. Je kunt hier eventueel subsidie voor geven.
Zorgen over continuïteit van het project en de vrijwilligers	Zorg voor goede ondersteuning van de vrijwilligers zodat ze gemotiveerd blijven. Onderzoek eventueel de mogelijkheden voor een betaalde kracht.
Zorgen over diefstal en vandalisme	De maatregelen zijn afhankelijk van omstandigheden. Soms kan een hek helpen maar het is nog beter om de betrokkenheid van de omwonenden en de sociale controle te versterken.
Te veel bezoekers waardoor het te druk wordt	Voedselbos alleen toegankelijk maken voor leden en/of vrijwilligers.
Verontreinigde bodem of verontreinigd water	Een bodem- en wateronderzoek kan hier meer duidelijkheid over scheppen.
Risico's van invasieve exoten en soorten die ziekten kunnen verspreiden.	Vooraf afspraken maken over de soorten die niet mogen worden aangeplant. Informatie hierover is te vinden op de website van NVWA, op de volgende pagina's: Risicobeoordeling van voedselbosbouw als introductieroute voor invasieve plantensoorten en Bufferzones bacterievuur .

5.1 Vaste criteria

Door vooraf duidelijk te zijn over de voorwaarden die je als gemeente stelt aan een voedselbosinitiatief kun je tegenslagen voorkomen. Het is handig om te werken met vaste criteria voor een initiatiefgroep die een buurtvoedselbos wil opzetten. Voorbeelden van criteria zijn:

- Aantoonbaar draagvlak in de omgeving;
- Bepaalde omvang van de groep en een goede vertegenwoordiging vanuit de buurt;
- Rechtspersoonlijkheid met minimaal drie bestuursleden;
- Een plan van aanpak met daarin een gedegen toekomstbestendig beheerplan, een sluitend exploitatiemodel en een communicatieplan;
- Een vast contactpersoon;
- Geen commerciële activiteiten;
- Als het de benaming voedselbos wil gebruiken moet het aan de Green Deal-definitie voldoen (anders kunnen namen als voedselpark of buurtmoestuin passender zijn);
- Akkoord met de voorwaarden van de gemeente over het gebruik van het land, de restricties in aanplant, de mate van toegankelijkheid en de mate van onderhoud.

Uiteraard kan de gemeente/de ambtenaar een initiatief bijstaan in het voldoen aan de genoemde criteria. Zo kan hulp geboden worden bij bijvoorbeeld het organiseren van een informatieavond om het draagvlak in de buurt en de vrijwilligersgroep te vergroten.

6. Goede voorbeelden

In de provincie Noord-Brabant zijn al verschillende goede voorbeelden van buurtvoedselbossen. Deze kunnen een inspiratiebron zijn voor andere gemeenten. Hieronder geven we een twee voorbeelden. In beide voorbeelden bestond de gemeentelijke rol vooral uit het faciliteren/mogelijk maken van een voedselbos en het meenemen van de initiatiefnemers in bestaande beleidskaders, waardoor het voor de diverse overheden (gemeente/waterschap/provincie) mogelijk werd om uitgebreidere ondersteuning te bieden.

6.1 (B)oeBurgerBos (gemeente Drimmelen)

In het gemeentelijke coalitieakkoord in 2020 is besloten meer bos te ontwikkelen binnen de gemeente Drimmelen en hier werd budget voor vrijgemaakt. Het burgerinitiatief om een buurtvoedselbos, het (B)oeBurgerbos, aan te leggen paste hierbinnen. Daarom was het ook mogelijk om het voedselbos gedeeltelijk financieel te ondersteunen.

Foto: (B)oeBurgerbos in Made (Bron: [Facebookpagina B-oerburgerbos](#))

Het (B)oeBurgerbos is 1,4 ha en ligt op een gemeentelijk perceel met een agrarische bestemming. Er is een beheerovereenkomst voor 250 jaar, waarmee de stichting Amerkant de verantwoordelijkheid voor het beheer van het perceel op zich neemt, maar de grond wel in het bezit blijft van de gemeente. De gemeente blijft ook betrokken om de stichting op haar verantwoordelijkheid te controleren. Het gemeentelijke beheerbudget voor het betreffende perceel is om deze reden verlaagd, maar niet volledig geschrapt.

De trekker van het project heeft ook andere voedselbosachtige projecten in de gemeente Drimmelen en was dus al bekend bij de gemeente. Hierdoor verliep de communicatie soepel.

6.2 Voedselbos Waspik (gemeente Waalwijk)

Voedselbos Waspik van 1,65 ha is op initiatief van een buurtbewoner gerealiseerd, maar kon binnen plannen voor het Natuur Netwerk Brabant worden gepast. Het initiatief viel binnen een groter project, waardoor de benodigde onderzoekskosten voor bepaalde vergunningen veel minder kosten met zich meebrachten. Deze onderzoeken moesten namelijk voor een groter gebied van 650 ha worden uitgevoerd. Om diezelfde reden was ook budget beschikbaar om het voedselbos in zekere mate financieel te ondersteunen. Qua timing kwam dit dus heel mooi uit.

Foto: Voedselbos Waspik in Waspik (Fotograaf: Max Houwing)

Desalniettemin hebben de projectleiders in samenspraak met de buurtbewoners besproken onder welke voorwaarden een voedselbos binnen dit project zou passen. Dit vergde flexibiliteit en goede communicatie van beide partijen. Ook was goede communicatie tussen de gemeente Waalwijk, waterschap Brabantse Delta, de provincie en Staatsbosbeheer belangrijk. Het perceel lag in eerste instantie op grond van de provincie en een stuk Staatsbosbeheer. De provincie heeft in eerste instantie het stuk grond met Staatsbosbeheer geruild, waarna het hele perceel werd doorverkocht aan de gemeente Waalwijk. Het voedselbos ligt dus op grond van de gemeente. De communicatie met het voedselbos is goed verlopen omdat het Natuur Netwerk Brabant (NNB)-project een loket in de buurt heeft opgezet en via dit loket verloopt de communicatie met buurtbewoners gestroomlijnd. Daarbij zorgt het voedselbos voor goodwill bij de omwonenden.

7. Conclusie en adviezen

Het is duidelijk dat voedselbossen, waaronder buurtvoedselbossen, Brabantse gemeenten veel te bieden hebben. Buurtvoedselbossen kunnen op een toegankelijke en publieksvriendelijke manier bijdragen aan groene en sociale doelstellingen. Ze kunnen een impuls geven aan de verbinding in de wijk. Daarnaast kunnen buurtvoedselbossen een positieve verbinding leggen tussen de gemeente en haar inwoners.

Het vergt investering om buurtvoedselbossen een plaats geven in het beleid en de plannen van een gemeente. Voedselbossen zijn een nieuw fenomeen en dat vraagt om een pioniersmentaliteit. De investering is de moeite waard omdat buurtvoedselbossen een bijdrage leveren op veel verschillende gebieden. Te veel om onbenut te laten.

Voor het creëren van draagvlak kan het nuttig zijn om de voordelen van voedselbossen in kaart te brengen. Met het in kaart brengen van de toegevoegde waarde zal de behoefte aan voedselbossen groeien en de bereidheid om plannen hierop aan te passen toenemen. Hieronder een voorbeeld van hoe je dat zou kunnen doen.

Figuur 8: Voorbeeld van inventarisatie van Bijdragen van voedselbossen aan diverse oplossingen en ambities.

Tot slot nodigen we iedereen uit om open te staan voor mooie groene initiatieven vanuit de bevolking. In dit handboek ligt de focus op buurtvoedselbossen maar uiteraard is de inhoud ervan ook toepasbaar op voedselbossen in het algemeen en andere groene initiatieven in de wijk. Ook die vragen een positieve grondhouding en een pioniersmentaliteit. Zo zorgen we samen voor een groene en gezonde leefomgeving!

Januari 2025

Foto voorzijde:
Max Houwing

Tekst:
Liesbeth van Bommel
John Vermeer
Anna Roodhof
Diwi Nieboer

Illustraties:
Liesbeth van Bommel (tenzij anders vermeld)

Brabantse Milieufederatie in opdracht van provincie Noord-Brabant
Heuvelring 92
5038CL Tilburg

bmf@brabantsemilieufederatie.nl
www.brantsemilieufederatie.nl

NL22 TRIO 0212 4972 51
KvK 41095498